

ή «δομολειτουργική» μέθοδος ανάλυσεως τῶν κοινωνικῶν και πολιτικῶν φαινομένων

(Κριτική Θεώρηση)

υπό

Πανταζή Τερλεζή

Καθηγητοῦ Πολιτικῆς Ἐπιστήμης
Institute of Technology, New York

οἱ βασικὲς ιδέες
τῆς «δομολειτουργικῆς» θεωρίας

Οἱ ἐμπνευστὲς τῆς «δομολειτουργικῆς» ἢ γὰρ συντομία «λειτουργικῆς ἀναλύσεως» (structural-functional analysis) προσπαθοῦν νὰ παρουσιάσουν ἕνα θεωρητικὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο νὰ μποροῦν νὰ συμπεριλάβουν καὶ νὰ ἐρμηνεύσουν τὴν ἀνθρώπινη δράση σ' ὅλες τὶς κοινωνικὲς τῆς ἐκφάνσεις. Συναμα φιλοδοξοῦν νὰ ἀπαντήσουν στὰ ἐρωτήματα: «Πῶς ἀλλάζουν οἱ κοινωνίες, πῶς ἐξελίσσονται ἀπὸ παραδοσιακὲς σὲ ἐκσυγχρονισμένες». Ἡ λειτουργικὴ ἀνάλυση προσπαθεῖ νὰ συνδύασῃ τὴν ἔρευνα τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ δρῶντος ἀτόμου (σὺν κατόχου «ρῶλων») μὲ τὶς εὐρύτερες κοινωνικὲς δομὲς. Προσπαθεῖ νὰ δῇ τὴν ἀτομικὴ δράση μέσα στὰ εὐρύτερα δομικὰ πλαίσια. Ἐνῶ δὲν ἀγνοεῖ τὴν ἀπομονωμένη συμπεριφορὰ, ἐν τούτοις δὲν ἀπορροφᾶται ἀπὸ αὐτή. Ἐπιχειρεῖ μιὰ πανοραμικὴ σύνθεση τῶν σχέσεων καὶ τῶν λειτουργιῶν ποὺ ὑπάρχουν μέσα σὲ ὀρισμένα κοινωνικὰ πλαίσια. Γι' αὐτὸ συνδέεται στενὰ (κατ' ἄλλους ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο μέρος) μὲ τὴν θεωρία «ἀναλύσεως συστημάτων».

Ἡ λειτουργικὴ θεώρηση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων βασικὰ τονίζει καὶ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ ἀ λ λ η ο - ε ξ α ρ τ ῶ μ ε ν α στοιχεῖα ποὺ συνθέτουν ἕνα κ ο ι - ν ω ν ι κ ὸ σύστημα. Συγκεκριμένα, ἐνδιαφέρεται γιὰ δύο κυρίως πράγματα: (α) τὸν κοινωνιολογικὸ χαρακτήρα καὶ τὴν φύση τῆς δομῆς (Τί εἶ ν α ι;) καὶ (β) τὴ λειτουργικὴ σχέση ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴ συγκεκριμένη δομὴ καὶ στὰ ἄλλα συστατικά μέρη, τὶς ἄλλες δομὲς, τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος (Τί κ ά ν ε ι;).

Ἡ προσοχὴ τοῦ ἐρευνητοῦ συγκεντρώνεται στὸν καθορισμὸ καὶ τὴν ἀνάλυση τῶν λειτουργιῶν ἐκείνων ποὺ εἶναι «ἐπιτακτικῆς»¹ φύσεως, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Parsons, καὶ θεωροῦνται ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ἐπιβίωσιν τόσο τῆς κάθε δομῆς ὅσο καὶ τοῦ γενικώτερου συστήματος τοῦ ὁποῖου ἀποτελεῖ μέρος.²

Ἡ «λειτουργικὴ» θεωρία, ὅπως ἔχει διατυπωθῆ ἀπὸ τοὺς κοινωνιολόγους Parsons, Shils, Moore, Levy καὶ Merton καὶ ὅπως χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς Almond, Powell, Mitchell, Apter καὶ Deutsch γιὰ τὴν ἀνάλυση τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, βασίζεται σὲ τρεῖς προϋποθέσεις, τρεῖς βασικὲς ιδέες:

1. «Κατευθυντήριες τάσεις» κατὰ τὸν Ἄμερικανὸ πολιτειολόγο Gabriel Almond.

2. Δὲν θὰ ἦταν σκόπιμο στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ἐπεκταθοῦμε στὴν περιγραφή τῶν λειτουργιῶν. Γιὰ μιὰ τέτοια θεώρηση ὁ ἀναγνώστης πρέπει νὰ συμβουλευτῆ περισσότερο ἐξειδικευμένες ἐργασίες. Ἐδῶ ἄρκει νὰ σημειώσουμε ὅτι «θεμελιώδεις» λειτουργίες τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος θεωροῦνται αὐτὲς ποὺ ἔχουν σχέση α) μὲ τὴν διατήρησιν τῶν προτύπων, β) τὴν π ρ ο σ α ρ μ ο γ ῆ, γ) τὴν ἐ κ π λ ῆ ρ ω σ ῆ τῶν σκοπῶν καὶ δ) τὴν ὄ λ ο κ λ ῆ ρ ω σ ῆ τοῦ συστήματος.

α) τὸ ἀναπόφευκτο» ἢ τὴν ἀναγκαιότητα) τῶν λειτουργιῶν, β) τὴν ἀλληλεπίδραση) τῶν μερῶν-μονάδων τοῦ συστήματος καὶ γ) τὴν ἐξισορρόπηση) τοῦ συστήματος.¹

Ἡ «δομολεειτουργική» λογική μπορεῖ κατὰ ἓνα πολὺ γενικὸ τρόπο νὰ ἐκφραστῆ μὲ τοὺς ἐξῆς δύο συλλογισμοὺς:

I.

(1) Ἄν πρόκειται τὸ σύστημα Σ νὰ ἐξακολουθῆ νὰ διατηρῆ τὴ μορφή Μ, τότε πρέπει νὰ συντελοῦνται «θεμελιακές» λειτουργίες, ὅπως π.χ. οἱ $\Lambda_1, \Lambda_2, \dots \Lambda_x$.

(2) Τὸ σύστημα Σ ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρῆ τὴ μορφή Μ.

Ἄρα συντελοῦνται οἱ «θεμελιακές» λειτουργίες $\Lambda_1, \Lambda_2, \dots \Lambda_x$.

II.

(1) Ἄν συντελοῦνται οἱ «θεμελιακές» λειτουργίες $\Lambda_1, \Lambda_2, \dots \Lambda_x$, τότε αὐτὸ κατορθώνεται μὲ τὶς ὑπάρχουσες δομές.

(2) Οἱ «θεμελιακές» λειτουργίες $\Lambda_1, \Lambda_2, \dots \Lambda_x$ συντελοῦνται.

Ἄρα οἱ «θεμελιακές» λειτουργίες συντελοῦνται ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες δομές.

Σὲ ὅτι ἀκολουθεῖ θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐπισημάνουμε μερικὲς ἀσυνέπειες, κενὰ καὶ παρερμηνεύεις γύρω ἀπὸ τὶς βασικὲς αὐτὲς ἰδέες. Συνεχίζοντας θὰ ἐξετάσουμε τὶς ἀμφιβολίες πού ἔχουν ἐκφραστῆ ἀπὸ ἐπιστήμονες τῆς Δύσεως σχετικὰ μὲ τὴν ἀδυναμία τῆς λειτουργικῆς ἀναλύσεως νὰ ἐξηγήσῃ τὸ φαινόμενο τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς. Τέλος, θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐπισημάνουμε μερικὲς βασικὲς διαφορὲς ἀνάμεσα στὴ «δομολεειτουργική» θεώρηση καὶ στὴ μαρξιστικὴ κοινωνιολογικὴ σκέψη μὲ σκοπὸ ἴσως νὰ τὶς δικαιολογήσουμε.

α. Ἡ ἀναγκαιότητα τῶν λειτουργιῶν. Ἡ ἰδέα τῆς ἀναγκαιότητος τῶν λειτουργιῶν σημαίνει ὅτι τὸ κάθε κοινωνικὸ σύστημα διαμορφώνεται καὶ ἀναπτύσσεται κατὰ τρόπο πὺν νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ πραγματοποιήσῃ ὀρισμένους ἀπαραίτητες, ἀναγκαῖες» καὶ γι' αὐτὸ «ἐπιτακτικές» λειτουργίες πὺν θὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ διατηρήσῃ τὴν ταυτότητά του.

Συμφωνία ἀνάμεσα στοὺς κοινωνιολόγους σχετικὰ μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν λειτουργιῶν αὐτῶν καὶ τὴν συμβολὴ τῶν σὲ τὴ διατήρηση τοῦ συστήματος δὲν ὑπάρχει.

Ὁ Levy, γιὰ παράδειγμα, ἀναπτύσσει ἓνα σύστημα

1. Ἡ δευτέρη καὶ τρίτη προϋπόθεση, θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῆ σὰν μία. Προτιμοῦμε ὀμως νὰ ξεχωρίσουμε τὶς ἔννοιες γιὰ νὰ ὑπογραμμίσουμε τὸ νόημα τοῦ «συστήματος».

μα ἔννεα λειτουργιῶν. Ὁ Parsons ἐπεξεργάζεται ἓνα σχέδιο τεσσάρων λειτουργιῶν. Τὸ σχῆμα τοῦ Parsons θεωρεῖται τὸ ἐπικρατέστερο, κυρίως γιὰτὸ Levy καὶ οἱ ἄλλοι, μολοντὶ ἀναφέρονται σὲ περισσότερες κατηγορίες λειτουργιῶν, τελικὰ χρησιμοποιοῦν τὶς τέσσερες βασικὲς λειτουργίες τοῦ Parsons.

Ὅλοι ὀμως συμφωνοῦν στὸ ὅτι οἱ λειτουργίες γιὰ νὰ συντελέσουν στὴ διατήρηση τοῦ συστήματος πρέπει νὰ εἶναι ὀρισμένης φύσεως καὶ νὰ πραγματοποιοῦνται κατὰ ὀρισμένο τρόπο. Κι' αὐτὸ γιὰτὸ δὲν συμβάλλουν ὀλες οἱ λειτουργίες στὴ διατήρηση τοῦ συστήματος.

Πρέπει, δηλαδῆ, νὰ γίνῃ κάποια διάκριση μεταξύ λειτουργιῶν πὺν συντελοῦν στὴ διατήρηση τοῦ συστήματος, στὴ σταθερότητά του, καὶ λειτουργιῶν πὺν συντελοῦν στὴ διατάραξη τῆς ὑπάρχουσας ἰσορροπίας, στὴν ἀλλαγῆ του.

Ἡ «λειτουργική» τυπολογία στὴ δευτέρη περίπωση μιλάει γιὰ δυσλειτουργίες τοῦ συστήματος. Αὐτὸ τὸ κάνει γιὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὶς δραστηριότητες καὶ τὶς διαδικασίες πὺν προκαλοῦν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα τὴ διατάραξη τῆς ἰσορροπίας τοῦ συστήματος. Μὲ ἄλλα λόγια μιλάει γιὰ «δυσλειτουργικὲς λειτουργίες». Αὐτὸ φαίνεται κάπως παράξενο καὶ ἀντιφατικὸ.

Κατὰ πρῶτο λόγο σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία λειτουργιῶν φαίνεται νὰ ὑπεισέρχονται ἀξιολογικὰ κριτήρια. Ἡ ἔκφραση «δυσλειτουργικὴ λειτουργία» ἀνάμεσα σ' ἄλλα θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῆ ὅτι σημαίνει πὺν μιὰ διαδικασία εἶναι ταυτοχρόνα «κακῆς» καὶ «καλῆς» φύσεως. Καὶ αὐτὸ καθόλου δὲν ἀποκλείεται νὰ συμβαίνει. Ἐδῶ, ὀμως, προκύπτει τὸ ἐξῆς διπλὸ πρόβλημα: πρῶτο, πὺν θὰ καθορίσουμε τὸ εἶδος τῆς λειτουργίας πὺν συντελεῖται καὶ, δεύτερο, σὲ περίπτωση πὺν ἰσορροπία τοῦ συστήματος διατηρεῖται, μὲ ποιοὶ κριτήρια ὀ θὰ ἀποφανθοῦμε μὲ βεβαιότητα κατὰ πόσο μιὰ λειτουργία συμβάλλει στὴ διατάραξη ἢ τὴν ἐξισορρόπηση τοῦ συστήματος. Ἡ ἐλλείψῃ συγκεκριμένων, ἀντικειμενικῶν κριτηρίων δυσκολεῖ κάθε προσπάθεια νὰ ἀπομονώσουμε τὶς ὑποκειμενικὲς ἐπιδράσεις καὶ προσωπικὲς κρίσεις.

β. Ἀλληλεπίδραση τῶν μερῶν-μονάδων τοῦ συστήματος. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀλληλεπίδραση τῶν μερῶν πρέπει νὰ παρατηρήσουμε τὰ ἐξῆς: Ἡ «ἀλληλεπίδραση» προϋποθέτει τὴν ὑπάρξη δύο στοιχείων: α) τῶν μερῶν καὶ β) τῶν ὀρίων. Τὸ δεύτερο στοιχεῖο ἐξάγεται ἔμμεσα ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ «συστήματος». Μόνον ἂν φαντασθοῦμε τὴν ὑπάρξη ὀρίων γίνεται κατανοητὴ ἢ ἀλληλοσυσχέτιση τῶν μερῶν μέσα σ' ἓνα «σύστημα» καὶ τότε μόνον τὸ σχῆμα μας θὰ προσλάβ-

βη κάποια πρακτική, αναλυτική άξία. Σ' αντίθετη περίπτωση, ή συζήτησή μας γύρω από τήν έννοια τής «άλληλεπίδράσεως» δέν έχει κανένα νόημα. Δέν προσθέτουμε τίποτε άνοηργιο με τήν διτύπωση ενός προτύπου αναλύσεως πού άπλως άρκείται στη διαπίστωση ότι «όλα τά στοιχεία στό κοινωνικό σύνολο εϋρίσκονται σέ σχέση άλληλεξαρτήσεως καί άλληλενεργείας». Τό πρότυπο τής αναλύσεως μας θά πάρη κάποιο νόημα μόνο από τή στιγμή πού θά προσδιορίσουμε καί θά κάνουμε πύο συγκεκριμένη τήν άμοιβαία τους αυτή σχέση. Ο τρόπος γιά νά τό επιτύχουμε αυτό είναι νά καθορίσουμε τά όρια μέσα στά όποία γίνεται ή δράση καί ή άλληλεπίδραση τών στοιχείων πού έξετάζουμε. Καί έδώ δημιουργείται ή πρώτη δυσκολία. Μέ τί κριτήρια θά καθορίσουμε τά όρια; Η άπάντηση δέν είναι εύκολη.

“Ας υποθέσουμε τήν ύπαρξη ενός συγκεκριμένου όριου. “Ας υποθέσουμε άκόμη ότι κάποιο στοιχείο τού συστήματος έρχεται σέ έπαφή καί δημιουργεί στενωότερες σχέσεις (έρχεται σέ έπαφή συχνότερα) με ένα άλλο στοιχείο πού βρίσκεται έξω από τό σύστημα (στό περιβάλλον) παρά με στοιχεία πού βρίσκονται μέσα στό σύστημα. Μπορούμε νά χρησιμοποιήσουμε τό κριτήριο τής «συχνότητος» σάν χαρακτηριστικό δείγμα προσδιορισμού τών όριών τού συστήματος; Η άπάντηση σέ πολλές περιπτώσεις, όπως σ' αυτή πού θίξαμε, είναι άρνητική.

Θά μπορούσε κανείς νά άντιτείνη στό σημείο αυτό ότι δέν παίζει ή συχνότητά τής έπαφής αλλά οι συνέπειες ή τά άποτελέσματα τής έπαφής. Η άποψη αυτή ύποστηρίζεται από τους όπαδούς τής θεωρίας τής «αναλύσεως τών συστημάτων», όταν διατείνονται ότι άν ένα στοιχείο άφαιρεθί από τό σύστημα, τότε όλα τά άλλα στοιχεία τού συστήματος θά ύποστούν όποσδήποτε κάποιου είδους μετατόπιση ή άλλαγή, πού θά επιφέρει άλλοίωση κάποιας μορφής στη φύση, τό χαρακτηρισία, τή μορφή ή τή θέση τού συστήματος. “Αν δέν συμβή κάτι τέτοιο, τότε πρέπει νά συμπεράνουμε ότι τό στοιχείο πού άφαιρέθηκε δέν άνήκε στό σύστημα. “Αλλά αυτό δέν φαίνεται νά άποτελί άσφαλές κριτήριο. “Οπως γράφει ό Finer:

Οί άλλοιώσεις τού κοναρίου στη βάση τού μυαλού έχουν μηδαμινή, γιά νά μίν πούμε καμιά, σημασία γιά τόν άνθρώπινο όργανισμό, ένώ ή στέρηση τού όξυγόνου είναι ζωτικής σημασίας. Στην πρώτη περίπτωση κανένα άλλο όργανο τού σώματος δέν θά άντιδράσει στις άλλαγές τού κοναρίου, στην δεύτερη, όμως, περίπτωση ό άνθρωπος θά πεθάνη.¹

Πρέπει όμως γι' αυτό νά υποθέσουμε ότι ό άδένας

στη βάση τού μυαλού δέν άνήκει στό σύστημα-όργανισμό;

Θά μπορούσε βέβαια νά πη κανείς ότι τά όρια τού συστήματος στην περίπτωση τών κοινωνικών σχέσεων είναι άπλως μία νοητή γραμμή πού σύρεται από τόν έρευνητή γιά νά τόν διευκολύνη στός συλλογισμούς του.

“Αλλά καί σ' αυτήν άκόμη τήν περίπτωση ό τρόπος με τόν όποιο διατυπώνεται ή διάκριση άνάμεσα στα διάφορα κοινωνικά ύποσυστήματα, π.χ. τό πολιτικό, τό οικονομικό, τό πολιτιστικό, κτλ., άφηνει πολλά κενά καί δημιουργεί σύγχυση.

γ. Η έξισοροπήση τού συστήματος. Ένα άλλο θέμα πού παρουσιάζει επίσης προβλήματα είναι αυτό πού σχετίζεται με τήν ίσοροπία ή έξισοροπία τού συστήματος. Στο σημείο αυτό πρέπει νά διευκρινήσουμε ότι στις κοινωνικές έπιστημες, όταν μιλάμε γιά «έξισοροπήση», συνήθως δέν έννοούμε μιά κατάσταση πού όρισμένες δυνάμεις προστατεύουν καί υπερασπίζουν ενώ άλλες προσπαθούν νά διαταράξουν καί νά καταλύσουν. Η «ίσοροπία» άναφέρεται άπλως στό άποτέλεσμα τής έξισώσεως πού επιδιώκεται καί συνήθως επιτυγχάνεται βραχυχρόνια (μικρως καί πού άπόλυτα θά μπορούσαν άλλοι νά προσθέσουν) άνάμεσα σέ αντίρροπες ή αντίθετες δυνάμεις.

Πρέπει νά ύπενθυμίσουμε στό σημείο αυτό ότι σέ τελευταία άνάλυση κάθε συζήτηση γύρω από τό θέμα τής έξισοροπήσεως καί τής σταθερότητος ενός συστήματος, είναι άναπόφευκτα συζήτηση γύρω από τό πρόβλημα τής άλλαγής. Κάθε άνάλυση τών μηχανισμών διατηρήσεως τού συστήματος προϋποθέτει ή συνεπάγεται καί τήν άνάλυση τών δυνάμεων καί τών παραγόντων πού τό μεταβάλλουν. Η άστάθεια, πού βασικά είναι άποτέλεσμα τής «ένδημικής δυνατότητος γιά άλλαγή»² πού άναγνωρίζεται ότι ύπάρχει στό κάθε σύστημα, άποτελεί άσφαλές ένα βασικό στοιχείο άναλύσεως πού πρέπει νά λαμβάνεται ύπ' όψην από όσους εφαρμόζουν γενικά τή θεωρία τής «αναλύσεως τών συστημάτων» στην έρευνα τών κοινωνικών φαινομένων.

Στήν πράξη, ό βασικός τής άσταθείας, καί έπομένως ή πιθανότητα γιά άλλαγή, διαφέρει από σύστημα σέ σύστημα. Η πιθανότητα γιά άλλαγή έξαρτάται κυρίως από τό χαρακτηρισία τού συστήματος καί από τό περιβάλλον του. Αυτό όμως, πού θέλουμε νά τονίσουμε είναι ότι ό υποθέσεις πού άφορούν τή σταθερότητα τού συστήματος είναι

1. S. E. Finer, «Almond's Concept of the Political System: A Textual Critique», (σ. 3-21), *Government and Opposition*, (Winter), 1969-1970, Vol. 5, No. 1, σ. 11.

2. Talcott Parsons καί Edward C. Shils, (eds.), *Towards a General Theory of Action*, Cambridge, Harvard University Press, 1962, σ. 231.

ταυτόχρονα καὶ σχεδὸν αὐτόματα ὑποθέσεις πού ἀφοροῦν καὶ ἀναφέρονται στὴν ἀλλαγὴ του. Τὶς περισσότερες φορές ἡ διαφορὰ πού παρατηρεῖται ἀφορᾷ τὴν περιγραφή καὶ εἶναι θέμα διαφορτικῆς ἐκφράσεως ἢ διατυπώσεως. Διαφορὲς στὴν οὐσία τοῦ ἀντικειμένου δὲν ὑπάρχουν.

Ἡ Parsons ἀναφέρει καὶ περιγράφει δύο εἰδῶν ἀλλαγές πού ἐπισυμβαίνουν μέσα σὲ κάθε σύστημα. Ἡ μὴ ἀφορᾷ τὶς διαδικασίες πού ἀποσκοποῦν στὴ διατήρηση τῆς ἰσορροπίας τοῦ συστήματος. Ἐνα κλασικὸ ἴσως παράδειγμα τέτοιων διαδικασιῶν (ἀλλαγῶν) εἶναι αὐτὲς πού ἀποβλέπουν στὴ διατήρηση τῆς θερμοκρασίας τῶν πωλῶν καὶ ὀρισμένου θηλαστικῶν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς διαφορὲς συνεχεῖς μεταβολές τοῦ περιβάλλοντος. Εἶναι ἡ διαδικασία πού προσπαθεῖ νὰ «ἐξωδενώσει» τὶς διαφορὲς ἐνδογενεῖς καὶ ἐξωγενεῖς πηγές διαφοροποιήσεων καὶ ἀλλαγῶν πού ἂν ἀφῆνονταν ἀνεξέλεγκτες θὰ μπορούσαν νὰ ἐπιφέρουν οὐσιαστικὲς μεταλλαγές καὶ διαφοροποιήσεις στὴ δομὴ τοῦ συστήματος, ἴσως καὶ τὴν καταστροφὴ του.

Ἐπὶ αὐτῶν ὅμως καὶ ἄλλες διαδικασίες πού δὲν συντελοῦν στὴ σταθερότητα ἢ ἐξισορροπίηση τοῦ συστήματος καὶ πού ἀντίθετα προκαλοῦν δομικὲς ἀλλαγές. Ὅτι ὑπάρχουν τέτοιου εἴδους διαδικασίες ἀποτελεῖ γεγονὸς πού κανεὶς δὲν τὸ ἀμφισβητεῖ.

Ἐστὶ ἀκόμη καὶ στὴν περίπτωση τῆς φυσικῆς, παρατηρεῖ ὁ Parsons, ὅπου ἡ μᾶζα τῶν ἀτόμων ἐνὸς ὀρισμένου στοιχείου θεωρεῖται πρότυπο σταθερῆς δομῆς, τὰ συμπεράσματα τῆς συγχρόνου πυρηνικῆς φυσικῆς καταλήγουν σὲ μὴ ἄλλη θεωρία πού ὑποστηρίζει ὅτι διὰ μέσου τῆς πυρηνικῆς διασπάσεως καὶ τῆς ἐνοποίησης οἱ δομὲς τῆς «ἀτομικῆς ταυτότητος» μεταβάλλονται σὲ ἄλλου εἴδους δομικὰ σχήματα.¹

τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς· ἐπικρίσεις ἀπὸ τὴ Δύση

Ὅπως ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῶν «λειτουργικῶν» εἶναι νὰ δημιουργήσουν ἓνα σύνθετο σύστημα ἐννοιῶν, νοημάτων καὶ κατηγοριῶν μὲ τὴ φιλοδοξία νὰ διατυπώσουν μιὰ ἐπιστημονικὴ μέθοδο ἀναλύσεως πού θὰ συμπεριλάβῃ ὅλα τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα. Ἐπὶ αὐτῶν ὅμως καὶ ἐκεῖνοι, πού ἀμφιβάλουν ἂν αὐτὸ εἶναι δυνατό.

Ἡ R. K. Merton, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου

Columbia καὶ μαθητῆς τοῦ Parsons, εἶναι ἀπὸ τοὺς κυριότερους ἐπικριτὲς τῶν ἀπόψεων τοῦ δασκάλου του. Ὁ Merton βασικὰ δὲν ἀμφισβητεῖ τὶς βασικὲς ἰδέες καὶ τὶς ἀρχές πάνω στὶς ὁποῖες στηρίζεται ἡ θεωρία. Ἐπὶ στήριζει ὅμως ὅτι ἡ κοινωνιολογία στὸ σημερινὸ στάδιο ἐξελιξέως δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ κατασκευάσῃ ἓνα τόσο γενικὸ σύστημα κατηγοριῶν πού νὰ μπορῆ νὰ ἀναλύσῃ καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ σύνολο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Τὸ περισσότερο πού μπορεῖ νὰ ἐπιτύχῃ εἶναι νὰ διατυπώσῃ ἐννοιες καὶ πρότυπα μὲ τὰ ὁποῖα θὰ ἐρευνηθῇ μεμονωμένα κοινωνικὰ φαινόμενα, ὅπως εἶναι στὸ χῶρο τῆς πολιτικῆς ἢ γραφειοκρατίας, τὰ πολιτικὰ κόμματα, ἡ πολιτικὴ κουλτούρα, κτλ.²

Ἡ ἐμπειρικὴ ἔρευνα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων εἶναι, φυσικὰ, ἀπαραίτητο νὰ πλαισιώνεται ἀπὸ κάποιο θεωρητικὸ περίγραμμα. Ἡ μέση λύση, κατὰ τὸν Merton, βρίσκεται στὴ διατύπωση θεωριῶν «μέσου βεληνεκούς», θεωριῶν δηλ. πού κυμαίνονται μεταξὺ τῆς ἐξειδικευμένης, περιωρισμένης, ἐμπειρικῆς μεθόδου ἐρεύνης καὶ ἐνὸς γενικοῦ θεωρητικοῦ συστήματος.³

Στὶς ἐπιφυλάξεις αὐτὲς τοῦ Merton ἀπαντᾷ ὁ κοινωνιολόγος Moore, ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς «λειτουργικῆς» ἀναλύσεως. Ἐνῶ ἀναγνωρίζει ὅτι γιὰ νὰ ἀναλύσουμε τὶς κοινωνικὲς ἀλλαγές καὶ τὴ «δυναμικὴ» τῶν κοινωνικῶν σχέσεων πρέπει νὰ ἔχουμε κατανοήσῃ προηγουμένως τὸν τρόπο λειτουργίας τῶν μεμονωμένων κοινωνικῶν δομῶν, ἐν τούτοις δὲν δέχεται πὼς αὐτὸς εἶναι σοβαρὸς λόγος γιὰ νὰ ἀναβάλουμε τὴ διατύπωση μιᾶς θεωρίας πού νὰ λογαριάζῃ τὴ δυναμικὴ φύση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων.

Καὶ ἐνῶ παραδέχεται ὅτι εἶναι ἀκόμη δύσκολο νὰ διατυπωθῇ μὲ τὶς γνώσεις πού κατέχουμε μιὰ ἱκανοποιητικὴ θεωρία πού νὰ περιγράφῃ καὶ νὰ ἐρμηνεύῃ τὸ δυναμικὸ χαρακτῆρα τῶν κοινωνικῶν ἀλλαγῶν, ἐν τούτοις ὑποστηρίζει ὅτι οἱ «δομολειτουργικῶν» θὰ ἔπρεπε νὰ ὑποβάλουν συμπληρωματικὲς πιὸ πολὺ παρά διαφορετικὲς ἐρωτήσεις, γιὰ νὰ βροῦν τὶς σωστὲς ἀπαντήσεις.⁴

2. R. K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, Glencoe, The Free Press, 1957.

3. Τὴν τακτικὴ αὐτὴ φαίνεται πὼς ἐφαρμόζουν πολλὰ ἀξιόλογα ὀνόματα στὸ χῶρο τῆς πολιτικῆς. Ὁ Roy Macridis, κύριος ἐκπρόσωπος τοῦ «ἀναγνωτικῶν» μεταπολεμικοῦ κινήματος, μοιῶντι παραδέχεται τὶς βασικὲς ἰδέες τῆς δομολειτουργικῆς ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τοῦ Merton ἐφαρμόζῃ θεωρίες «μέσου βεληνεκούς». Ἐπίσης, ἐργασίες ὅπως τοῦ Maurice Duverger, *Political Parties*, τοῦ Clinton Rossiter, *Constitutional Dictatorship*, τοῦ Friedrich καὶ Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, καὶ τοῦ Lipset, *The Political Man*, δὲν ἀκολουθοῦν, φαίνεται, κανένα γενικὸ θεωρητικὸ σχῆμα.

4. «A Reconsideration of Theories of Social Change», *American Sociological Review*, Vol. 25, No. 6 (Δεκέμβριος 1960), σ. 180-87.

1. T. Parsons, «Some Considerations on the Theory of Social Change» εἰς S. N. Eisenstadt, *Readings in Social Evolution and Development*, London, Pergamon Press, 1970, σ. 98. Τὸ ἄρθρο πρωτοεμφανίστηκε στὰ 1960.

Γενικά πρέπει να παρατηρήσουμε ότι αυτό του είδους οι επικρίσεις δεν αποβλέπουν στην άποψη της «λειτουργικής» σαν μεθόδου ανάλυσης των κοινωνικών σχέσεων, αλλά μάλλον στη βελτίωσή της. Α αυτοί που άμφισβητούν τις άρχές της και τη «λογική» της είναι οι μαρξιστές, νεο-μαρξιστές και γενικά οι όπαδοι της «θεωρίας των αντιθέσεων», όπως θα διαπιστώσουμε σ' ότι άκολουθεί.

Η σοβαρότερη έπικριση της δομολειτουργικής είναι ότι οδηγεί σε μιά στατική θεώρηση της κοινωνίας. Άποφεύγει να δώσει άπάντηση στα προβλήματα των κοινωνικών αλλαγών. Ένδιαφέρεται για τις άσημαντες αλλαγές. Είναι συντηρητική. Ο Wayne Hield παρατηρεί ότι η «λειτουργική» ανάλυση μετατρέπει τη «σπουδή των αλλαγών» σε «σπουδή των κοινωνικών προβλημάτων» που η κοινωνία προσπαθεί να υπερπηδήσει.¹ Γενικά σ' αυτήν ύπάρχει ή τάση να θεωρηθεί κάθε «αλλαγή» σαν «επιδημική νόσος» που διαταράσσει την εξισορρόπηση της κοινωνίας.

Η άμερικανική κοινωνική και ειδικότερα ή πολιτική έπιστήμη έχει κατηγορηθεί πως πάντα τονίζει περισσότερο και ύποστηρίζει τις άξίες της «μεσαίας τάξεως». Στην πραγματικότητα, διατείνονται οι έπικριτές της, ποτέ δεν προσπάθησε σοβαρά να άμφισβητήσει τις έπικρατούσες άξίες της άμερικανικής κοινωνίας. Η προσπάθεια των πολιτιολόγων της άνακαθεν περιοριζόταν μόνο στην προσαρμογή της έπιστήμης τους στα πραγματικά δεδομένα. Η έμφαση που έδιναν άφορούσε έξωτερικές άνακαταάξεις παρά ουσιαστικές αλλαγές.²

Ο William E. Conolly, καθηγητής πολιτικών έπιστημών του Πανεπιστημίου του Ohio, π.χ., παρατηρεί:

Πράγματι άληθεύει ότι ή πολιτική έρευνα διεξάγεται μέσα σ' ένα ιδεολογικό πλαίσιο υπό δύο έννοιες. Πρώτον, ή έρμηνεία που δίνεται στα πολιτικά φαινόμενα, όταν έπηρεάζεται από τις ύπάρχουσες άξίες, καταλήγει στη νομοποίηση ή και στην κριτική της δραστηριότητας των ομάδων που συμμετέχουν στην πολιτική διαδικασία καθώς και στην «ώραιοποίηση» τόσο της εικόνας που οι ομάδες αυτές έχουν για τον εαυτό τους όσο και της εικόνας που οι άλλες ομάδες έχουν γι' αυτές. Για να δώσουμε ένα παράδειγμα, ή αντίληψη του Parsons, για τις δομές της δύναμης παρουσιάζει μιά κολακευτική εικόνα για όσους κατέχουν άνώτερες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές θέσεις στην άμερικανική κοινωνία... Η Παρόνεια άποψη προσπαθεί άσφαλώς να διατηρήσει την κοινή γνώμη ίκανοποιημένη με το status quo.³ ... Δεύτερον, πίσω από τις διάφορες έρμηνείες διαφαίνεται άμεσα ή έμφαση κάποια ιδεολογική προκατάληψη. Ο έρευνητής που έπιχειρεί την πολιτική έρευνα και διακατέχεται από γενικές αντίληψεις και άποψεις, που συμπίπτει να είναι

όμοιες με τις αντίληψεις ώρισμένων κοινωνικών ομάδων... ή που έρχονται σε αντίθεση με τις άποψεις και τις αντίληψεις άλλων ομάδων, περιγράφει και ανάλυει τα πολιτικά φαινόμενα κατά ένα ώρισμένο τρόπο.⁴

Ο καθηγητής Conolly δεν άποτελεί φυσικά μεμονωμένη περίπτωση. Η άγγλοσαξωνική κοινωνιολογική σκέψη, παρατηρεί ο Άγγλος κοινωνιολόγος και άνθρωπολόγος Leach, έχει την τάση να δαλείται τα βασικά της νοήματα πιο πολύ από τον Durkheim παρά από τον Pareto ή τον Max Weber.⁵ Κατά συνέπεια, είναι προκατειλημμένη ύπέρ των κοινωνιών που παρουσιάζουν συμπτώματα «λειτουργικής δλοκληρώσεως», «κοινωνικής συνοχής», «πολιτιστικής όμοιομορφίας» και «δομικής έξισορρόπησης». Οι κοινωνίες που συγκεντρώνουν αυτά τα χαρακτηριστικά θεωρούνται ύγιεινες κοινωνίες. Οι κοινωνίες που παρουσιάζουν συμπτώματα διασπάσεως και έξωτερικών αντιθέσεων και συγκρούσεων, που οδηγούν σε γρήγορες αλλαγές, άντιμετωπίζονται σαν «παθολογικές περιπτώσεις».⁶

Έτσι οι έπικριτές της «λειτουργικής» μεθόδου μιλούν για το «μύθος» που έχει δημιουργηθεί γύρω από την άξία της θεωρίας αυτής.⁷

Οι έπικριτές στο σημείο αυτό δεν έχουν άπόλυτα άδικο. Έσως τα κίνητρα και οι άφειτηρίες από τις όποιες ξεκινούν να είναι διαφορετικές από τα κίνητρα και τις άφειτηρίες των μαρξιστών, όπως θα δοθμε συνεχίζοντας, οι παρατηρήσεις τους όμως είναι μέχρι ένα σημείο όρθες. Ένα παράδειγμα: Ο γνωστός Άμερικανός πολιτιολόγος Robert A. Dahl, του Πανεπιστημίου του Yale, για να περιορισθούμε σ' αυτόν, αναφέρεται στη «σταθερότητα» και τη «διατήρηση» του status quo σαν κάτι έπιθυμητό, μιά χαρακτηριστική ιδιότητα του κάθε «άνεπτυγμένου», «έκσυγχρονισμένου», «δημοκρατικού» πολιτικού συστήματος. Η «σταθερότητα» για τον Dahl έχει την έννοια της διατηρήσεως όλων των χαρακτηριστικών που συνθέτουν την καλή ή πολιτεία, της βασισμένης στα «δημοκρατικά» ιδεώδη της άύσεως.

Αυτό φαίνεται καθαρά σ' όσους ρίξουν μιά ματιά

4. Όμοιος.

5. Όσον άφορά τον Weber, και ειδικά στην περίπτωση της άμερικανικής κοινωνιολογικής σκέψεως, αυτό δεν είναι άπόλυτα όρθό. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ή Άμερική τα τελευταία χρόνια «άνακαλύπτει ξανά» τον Weber, όπως φαίνεται και από τον τίτλο της έργασίας του Alfred Diamant, «Max Weber Rejected, Rediscovered, Reformed», εις Ferrel Heady και Sybil L. Stokes (eds.), *Papers in Comparative Public Administration*, Ann Arbor, Mich., The University of Michigan Press, 1962, σ. 59-96.

6. E. R. Leach, *Political Systems of Highland Burma*, London, London School of Economics, 1954, σ. 7.

7. Davis Kingsley, «The Myth of Functional Analysis as a Special Method in Sociology and Anthropology», *American Sociological Review*, Vol. 24, No 6 (December 1959), σ. 757-772.

1. «The Study of Change in Social Science», *British Journal of Sociology*, Vol. 5, No. 1 (Μάρτιος 1954), σ. 1-11.

2. Stephen L. Warby, *Political Science: The Discipline and Its Dimension*, New York, Charles Scribners' Sons, σ. 207.

3. William E. Conolly, *Political Science and Ideology*, New York, Atherton Press, 1967, σ. 15-16.

στήν πρωτοποριακὴ ἐργασία του, *Who Governs*. Σ' ἓνα σημεῖο, π.χ., γράφει:

Γιὰ περισσότερο ἀπὸ ἓνα αἰῶνα, τὸ πολιτικὸ σύστημα τοῦ New Haven χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ καθολικὸ δίκαιωμα ψήφου, ἀπὸ ἓνα σχετικὰ ὕψηλὸ βαθμὸ συμμετοχῆς στὶς ἐκλογές, ἀπὸ ἓνα ἀκρῶς συναγωνιστικὸ δικομματικὸ σύστημα, ἀπὸ εὐκαιρίες ἐλέγχου τῆς διαγωγῆς καὶ τῆς πολιτικῆς τῶν δημοσίων ἀνδρῶν, ἀπὸ ἐλευθερία ὀργανώσεως καὶ ἐκφράσεως καὶ ἀπὸ μιὰ ἐκπληκτικὴ δυνατότητα ἐναλλαγῆς ἀπὸ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο κόμμα, ὅπως ὑπαγόρευαν οἱ σχηματιζόμενες πλειοψηφίες. Στὸ ἐξῆς ὅταν ἀναφερόμαι στὸ πολιτικὸ σύστημα τοῦ New Haven, θὰ ἔννοῶ αὐτὲς ἀκριβῶς τὶς ἰδιότητες ποὺ ἔχω πρὶν λίγο ἀπαριθμήσει σὰν τὰ καθοριστικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ συστήματος αὐτοῦ: «σταθερότητα» θὰ σημαίῃ τὴν ἐξακολούθησιν αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν χαρακτηριστικῶν.¹

μερικὲς διευκρινήσεις

Ἐπερασπίζοντας τὴν «λειτουργικὴ» θὰ ἔπρεπε νὰ κάνουμε μερικὲς διευκρινήσεις.

Πρῶτα-πρῶτα πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ λειτουργικὴ ἀνάλυση ἂν καὶ λογαριάζει τὴ σταθερότητα τῶν δομικῶν προτύπων, ἐν τούτοις, δὲν ἀγνοεῖ τὴ δυναμικὴ ὕψη τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Ἄν πρόκειται νὰ μιλήσουμε γιὰ «σταθερότητα» καὶ «ἐξισορρόπηση», τότε πρέπει νὰ μιλήσουμε γιὰ **δυναμικὴ ἐξισορρόπηση**.

Πρέπει, δηλαδὴ, νὰ θεωρητῆ σὰν δεδομένο ὅτι τόσο τὰ διάφορα ὑποσύστημα (πολιτικὸ, οἰκονομικὸ, πολιτιστικὸ, κτλ.), ὅσο καὶ τὸ περιβάλλον μέσα στὸ ὁποῖο κινούνται, εἶναι συνεχῶς ἐκτεθειμένα στὶς ἐπιδράσεις διαλυτικῶν, ἀντισορρόπων δυνάμεων. Κἀτὼ ἀπὸ τὴ διαρκῆ αὐτὴ πίεσιν ἡ κοινωνικὴ ὑποδομὴ, τὰ κύρια «δομικὰ πρότυπα» δὲν εἶναι δυνατόν ὄχι μόνον νὰ ἐξακολούθησον νὰ λειτουργοῦν μὲ ἐπιτυχία, ἀλλὰ οὔτε κἀν νὰ ἐπιβιώσουν, ἂν δὲν ἀναπτύξουν κάποιο ἀντιστάθμισμα, ἓνα εἶδος «ἀντιβιῶματος», στὶς ἐξαρθρωτικὰς, διαλυτικὰς αὐτὰς δυνάμεις, ποὺ ἐμφανίζονται μὲ τὴ μορφή τῶν «δυσλειτουργιῶν».

Θὰ ἦταν δηλαδὴ πολὺ ἀπλοῖκὸ νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι ὅλες οἱ διαδικασίαι ποὺ γίνονται μέσα καὶ ἀνάμεσα στὰ διάφορα ὑποσύστημα, ὀδηγοῦν ἀναγκαστικὰ στὴν «παγίωσιν» τῶν θέσεων, τὴν ἐξισορρόπηση τῶν στοιχείων, τὴν ἁρμονία καὶ τὴ σταθερότητα, ὅτι, μ' ἄλλα λόγια, εἶναι πάντοτε ἐννοϊκὲς γιὰ τὴ διατήρησίν του. Κάτι τέτοιο θὰ ἀπέπαιε πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Ἡ «δομολειτουργικὴ» ἀναγνωρίζει ὅτι σὲ κάθε κοινωνικὸ σύστημα ὑπάρχουν διαδικασίαι, δραστηριότητες καὶ λειτουργίαι ποὺ τείνουν νὰ διαταράξουν τὴν ἁρμονία τῶν σχέσεων καὶ τὴν ἐξισορρόπηση τῶν μερῶν του. Δράσιν ποὺ συντελεῖ στὴ διάλυσή του.

Ἡ ἀνάλυση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, μ' ἄλλα λόγια, πρέπει νὰ λογαριάζη πάντα αὐτὴ τὴ συνεχῆ

δυναμικὴ ποὺ εἶναι παρούσα σὲ κάθε σύστημα.

Στὴν περίπτωσιν π.χ. τοῦ πολιτικοῦ συστήματος καὶ κάτω ἀπὸ τὸ φῶς αὐτῶν τῶν παρατηρήσεων, θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναλύσουμε τὰ φαινόμενα τῶν δομικῶν ἀλλαγῶν καὶ τῆς πολιτικῆς σταθερότητος τοῦ πολιτικοῦ συστήματος μὲ τὴν ἐξῆς «δομολειτουργικὴ» λογικὴ.

Μποροῦμε δηλαδὴ νὰ ποῦμε ὅτι ἓνα πολιτικὸ σύστημα διατηρεῖται **σταθερό**, ὅταν ὁ ἀντίκτυπος τῶν διαλυτικῶν διαδικασιῶν (τῶν «δυσλειτουργιῶν») ποὺ ἀναφύονται εἴτε μέσα στὸ ἴδιο τὸ σύστημα εἴτε προέρχονται ἀπὸ τὸ περιβάλλον του) ἐξουδετερῶνεται, σὲ σημεῖο ποὺ παρεμποδίζονται ἢ ἀποσοβοῦνται οἱ ἀλλαγές ἢ ἀλλοιώσεις τὶς ὁποῖες ἀλλοίως θὰ ὑφίσταντο οἱ δομές τοῦ πολιτικοῦ συστήματος.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος λέμε ὅτι **συντελοῦνται ἀλλαγές** στὶς πολιτικὰς δομές, ὅταν σὲ κάθε δεδομένη στιγμή οἱ διαλυτικὸι παράγοντες ἢ διαδικασίαι («δυσλειτουργίαι») ὑπερῖσχουσιν καὶ ὑπερέρουσιν τῶν παραγόντων καὶ διαδικασιῶν ἐξισορροπήσεως «καλῶν» λειτουργιῶν. Ἡ ὑπεροχὴ αὐτὴ ὀδηγεῖ σὲ ἀνακατατάξεις καὶ ἀναπροσαρμογὰς τῶν «δομικῶν προτύπων» τοῦ πολιτικοῦ συστήματος. Οἱ ἀνακατατάξεις αὐτὲς θὰ ὀδηγήσουν σὲ νέα ἐξισορρόπηση διαφορετικῆς ἴσως ποσοτικῆς ἢ ποιοτικῆς μορφῆς.

Στὴν περίπτωσιν ποὺ οἱ διαλυτικοὶ παράγοντες εἶναι τέτοιας φύσεως καὶ ἐντάσεως ὥστε παρὰ τὶς καταβαλλόμενες ἀναπροσαρμογὰς καὶ ἀνακατατάξεις οἱ δομὲς νὰ ἀδυνατοῦν νὰ «λειτουργήσουν καλῶς», τότε τὸ σύστημα διαλύεται.

Γενικὰ μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν ἐπικριτῶν τῆς «δομολειτουργικῆς» θὰ ἐνίσχυε τὴ θέση τους στὸ σημεῖο αὐτὸ μόνον μὲ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἡ διατήρησιν τοῦ συστήματος (τῆς «σταθερότητός» του) θὰ ἦταν πάντως ἐπιθυμητὴ καὶ ἡ ἀλλαγὴ του ἀνεπιθυμητὴ. Τὸ θέμα, ὅμως, τῆς διατηρήσεως ἢ ὄχι ἑνὸς συστήματος στὴν ἐκάστοτε μορφή του εἶναι θέμα ἀξιολογικόν: «Πρέπει δηλ. νὰ διατηρηθῆ ἡ σταθερότητα τοῦ συστήματος ἢ ὄχι». Ἡ «δομολειτουργικὴ» θεωρία δὲν δίνει, ἢ τουλάχιστον δὲν πρέπει νὰ δῖναι ἀπάντησιν.

Ὁ Levy ἐπιανεληγμένα τονίζει ὅτι μὲ τὸ νὰ προσδιορίσουμε τὶς «θεμελιακὰς» λειτουργίαι ἐνὸς κοινωνικοῦ συστήματος δὲν σημαίνει ὅτι ὑποστηρίζουμε ἢ συμπαθοῦμε τὸ status quo.² Ἡ ἀπαρίθμηση τῶν «θεμελιωδῶν» λειτουργιῶν δὲν μᾶς λέει τίποτε γιὰ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τοῦ συστήματος. Οὔτε, πάλι, μᾶς παρέχει ἔτσι ἢ ἀλλοίως κάποια διαβεβαίωσιν ὅτι τὸ σύστημα θὰ ἀεξολογηθῆ ἢ ὑπάρχει καὶ σὲ μὲλλον μὲ τὴν παρούσα μορφή του. Οἱ ἀπαραίτητες

1. Robert A. Dahl, *Who Governs*, New Haven, Conn., Yale University Press, 1961, σ. 311. Ἡ ὑπογράμμιση, δική μου.

2. Marion J. Levy, *The Structure of Society*, Princeton, Princeton University Press, 1952, σ. 148.

προϋποθέσεις (οί «προστακτικές λειτουργίες») μπορεί νά πάψουν νά υπάρχουν γιά πολλούς καί διάφορους λόγους.

Ἡ ἱστορία εἶναι γεμάτη ἀπό τὰ συντρίμια πού ἔχουν ἀφήσει ὄσα κοινωνικά συστήματα δέν στάθηκαν ἱκανά νά ἀναπτύξουν τοὺς μηχανισμούς πού θά ἐξασφάλιζαν τὴν ἐπιβίωσή τους. Ὁ προσδιορισμός ὁμοῦς τῶν ἀπαραίτητων προϋποθέσεων γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ κάθε κοινωνικοῦ συστήματος, ἀποτελεῖ, ὑποστηρίζει ὁ Levy καὶ οἱ ὁμοϊδεάτες του, τὸ πιὸ ἀξιόλογο βῆμα πρὸς τὴν καθεύθυνση τῆς ἐξακριβώσεως τῶν ἐσωτερικῶν πιέσεων καὶ τῶν ἐξωτερικῶν προκλήσεων πού δέχεται ἕνας θεσμός.

Ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ ἀνωμαλία πηγάζει καὶ μέσα ἀπὸ τὸ σύστημα ἴσως ὀδηγήσει στὴν υἱοθέτηση μεθόδων πού θά ἐπιφέρουν τὴ βελτίωσή του καὶ πιθανῶς τὴν ἀλλαγὴ του.

Θά ἦταν σφάλμα λοιπὸν νά ὑποστηρίζεται πὼς ἡ διατήρηση τοῦ κάθε συστήματος μετὰ τὴν ἄλφα ἢ βῆτα μορφή εἶναι ἢ πρέπει νά θεωρηθῆται ἐπιθυμητή. Αὐτὸς ὁμοῦς σὲ πολλὰς περιπτώσεις δέν ἰσχύει. Τότε οἱ ἐπικρίσεις ἔχουν κάποια βάση ὅπως θά δοῦμε πιὸ κάτω.

ἡ «δομολειτουργική» καὶ ἡ «θεωρία τῶν ἀντιθέσεων»

Μιά ἄλλη ὁμος σχολὴ κοινωνιολόγων, πού εἶναι γνωστὴ σὰν «σχολὴ ἀνταγωνισμοῦ», ὑποστηρίζει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο.¹ Ἐνδιαφέρεται δηλαδὴ καὶ τονίζει τὶς διαδικασίες ἐκεῖνες (δυσλειτουργίες) πού ἀναπτύσσονται μέσα στὸ σύστημα καὶ ἀποσκοποῦν στὴ διάλυσή του, σύμφωνα μετὰ τὴν ἀρχὴ πού διατύπωσε ὁ βαθυστόχαστος Hegel: «Κάθε συνειδηση ἐπιδιώκει τὸ θάνατο τῆς ἄλλης.»

Ἡ λειτουργικὴ ἄποψη θεωρεῖ τὴ δομὴ τῶν τάξεων, δηλαδὴ, τὴν κοινωνικὴ ἱεράρχηση πού ὑπάρχει σὲ κάθε κοινωνικὸ σύστημα, ὄχι μόνον σὰν ἀναπόφευκτο ἀλλὰ καὶ σὰν ἀπαρτίη τοῦ φαινομένου. Ἡ θεωρία τοῦ «ἀνταγωνισμοῦ» δίνει ἔμφαση στὴν ἐκμετάλλευσή τῶν τάξεων, τὴν τάση γιὰ ἐπιβολὴ καὶ ἔλεγχο τῆς μῆς ἐπὶ τῆς ἄλλης, τὴν πάλιν ἀνάμεσα στὰ ὀργανωμένα συμφέροντα, τὸν ἀνταγωνισμό ἀνάμεσα στὰ ἄτομα καὶ στὴν προσπάθεια τοῦ κάθε ἀτόμου γιὰ τὴν ἱκανοποίησή τοῦ προσωπικοῦ του συμφέροντος σὲ βάρος τῆς ὁλότητος. Ἀντίθετα, ἡ «λειτουργικὴ» θεώρηση τῆς κοινωνι-

κῆς δράσεως τονίζει τὴν τάση πού ὑπάρχει σὲ κάθε κοινωνικὸ σύστημα γιὰ ἁρμονία, συνοχὴ, σταθερότητα, ἰσορροπία, ὁμοφωνία καὶ τάξη.

Ἡ διαφορά τῶν δύο ἀπόψεων ἀντικαθερφετίζεται καὶ στὸν τρόπο ἀκόμα θεωρήσεως τῶν πολιτικῶν φαινομένων, π.χ. τῆς ἐξουσίας, τῆς δυνάμεως, τοῦ σκοποῦ τοῦ κράτους, κτλ.

Γιὰ τοὺς πρώτους, παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς Duverger, ἡ πολιτικὴ εἶναι μιὰ πάλη, μιὰ μάχη, εἶναι ἡ ἐξουσία, πού ἐπιτρέπει στὰ ἄτομα καὶ στὶς ὁμάδες, πού τὴν κατέχουν, νά ἐξασφαλίσουν τὴν κυριαρχία τους ἐπάνω στὴν κοινωνία καὶ νά ἐπωφεληθοῦν. Γιὰ τοὺς ἄλλους «ἡ πολιτικὴ εἶναι μιὰ προσπάθεια γιὰ νά ἐπικρατήσῃ ἡ τάξη καὶ ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἐξουσία, πού ἐξασφαλίζει τὸ γενικὸ συμφέρον καὶ τὸ κοινὸ καλὸ ἀπὸ τὴν πίεση τῶν διαφορῶν διεκδικήσεων.»²

Γιὰ τοὺς μὲν, ἡ πολιτικὴ χρησιμεύει στὴ διατήρηση τῶν προνομίων τῆς κυβερνήσεως τάξεως σὲ βάρος τῆς πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ. Γιὰ τοὺς δὲ, ἡ πολιτικὴ ἀποτελεῖ τὸ μέσο γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς ἐντάξεως ὄλων τῶν ἀτόμων στὴν κοινότητα καὶ τὴν ἰδρυση τῆς δικαίας Πόλεως, γιὰ τὴν ὁποία μιλοῦσε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης.³

Τὰ βασικὰ σημεῖα πού διαχωρίζουν τὶς δύο ἀπόψεις θά μπορούσαν νά ἀποδοθοῦν ὡς ἑξῆς:⁴

Δομολειτουργικὴ Θεωρία	Θεωρία τῶν συγκρούσεων καὶ τῶν ἀντιθέσεων
Κάθε κοινωνία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα σχετικὰ σταθερὸ σύνολο στοιχείων	Κάθε κοινωνία συνεχῶς μεταβάλλεται. Ἡ τάση γιὰ ἀλλαγὴ εἶναι ἐμφυτὴ σὲ κάθε σύστημα
Κάθε κοινωνία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα καλῶς συντεταγμένον καὶ ἁρμονικὰ συντεταγμένον σύνολο στοιχείων	Κάθε κοινωνία ὑπόκειται στὸ νόμο τῶν ἀντιθέσεων καὶ τῶν συγκρούσεων. Ἡ πάλιν τὸν ἀντιθέσεων εἶναι ἐμφυτὴ
Κάθε στοιχεῖο τῆς κοινωνίας συμβάλλει κατὰ κάποιο τρόπο στὶς λειτουργίες τῆς	Κάθε στοιχεῖο τῆς κοινωνίας συμβάλλει κατὰ ἀλλαγὴ τῆς
Κάθε κοινωνία ἐδράζεται στὴν ὁμοφωνία τῶν μελῶν τῆς	Κάθε κοινωνία λειτουργεῖ μετὰ βίας τὸν ἐξαναγκασμὸ πού ἀσκεῖται ἀπὸ ὀρισμένα μέλη πάνω σὲ ἄλλα

Ἡ μαρξιστικὴ ἀνάλυση ἐρευνᾷ τὶς μὴ-κομμουνιστικὰς κοινωνικὰς τονίζοντας ἰδιαίτερα τὶς «ἐνδogenous», «ἀντικειμενικὰς», «ἀσυμφιλίωτες» ταξικὰς ἀντιθέσεις. Ἡ «λειτουργικὴ» ἀνάλυση θεωρεῖ τὸ πολι-

1. Γιὰ μιὰ πλατύτερη μελέτη τῆς θεωρίας τοῦ «ἀνταγωνισμοῦ», ὅπως ἔχει ἀναπτυχθῆ ἀπὸ τοὺς κοινωνιολόγους τῆς Δύσεως (πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους θεωροῦνται σὰν «νεομαρξιστές»), βλέπε καὶ τὶς ἐξῆς ἐργασίες: Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, London, Routledge and Kegan Paul, 1961. R. C. North (καὶ ἄλλοι), «The Integrative Functions of Conflict», *Journal of Conflict Resolutions*, Τόμος IV, 1960, σ. 355-374. Kenneth E. Boulding, *Conflict and Defense*, New York, 1962. Lewis Coser, *The Functions of Social Conflict*, New York, The Free Press of Glencoe, Inc., 1956.

2. Maurice Duverger, *Εἰσαγωγή στὴν Πολιτικὴ* (μετάφραση Στάθη Οἰκονομοῦ), Ἀθῆναι, Παπαζήσης, 1971, σ. 4.

3. Ὁμοίως.

4. Ralf Dahrendorf, «Toward a Theory of Social Conflict», (σ. 170-183), *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 2, No. 2 (1968), σ. 174.

τικό σύστημα σάν τὸν μηχανισμό πὸ ἐπιλύει διαφορὰς καὶ μετατρέπει τὶς δυσλειτουργίες, δηλ. τὶς σχέσεις καὶ καταστάσεις στὶς ὁποῖες ἐπικρατεῖ ἡ ἀντίθεση, σὲ καταστάσεις πού ἐπικρατεῖ μιά ὑποφερτὴ συμβίωση ἢ μιὰ δημιουργικὴ συνύπαρξη. Ἡ «λειτουργικὴ» θέσι ὑποστηρίζει ὅτι, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον, εἶναι φυσικὸ νὰ ἀναπτυχθῆ ἓνα πολιτικὸ σύστημα μιᾶς κάποιας μορφῆς πὸ θὰ ἀσχολῆται μὲ τὶς ἀναφυόμενες ἀντιθέσεις καὶ τὴν ἐξέυρεση τρόπον ἐπιλύσεώς τους. Τὸ πολιτικὸ σύστημα εἶναι ὁ μηχανισμὸς μετατροπῆς τῶν δυσλειτουργικῶν σὲ «καλὰς» λειτουργίες. Ἀντιθέσεις πὸ ἐξαρθρόνων καὶ διαλύουν τὸ πολιτικὸ σύστημα δὲν ἔχουν θέσι στὴ «λειτουργικὴ» ἀνάλυση. Ἐνῶ παραδέχεται τὶς ἀντιθέσεις, τονίζει τὴν ὁμοιομορφία καὶ τὶς τάσεις ἐξισορροπήσεως τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος πὸ τὶς θεωρεῖ ἐνδογενεῖς καὶ πανταχοῦ παρούσες.¹ «Ἡ ἀναγνώρισις ὅτι ὑπάρχει ὁμοιομορφία στὴ συμπεριφορά», γράφει ὁ Weaver, «ἀποτελεῖ ἕναν ἀπὸ τοὺς βασικοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ἡ ἐπιστὴμὴ ἐκπληρώνει τὸ μεγάλο της προορισμὸ: δημιουργεῖ ἀπὸ τὴ σύγχυση, τάξη καὶ ἁρμονία.»² Καὶ ὁ Bronowski συμπληρώνει ὅτι «Ἐπιστὴμὴ εἶναι ἡ ἔρευνα γιὰ τὴν ἀνεύρεση ἐνόητος μέσα ἀπὸ τὶς κρυμμένες ὁμοιομορφίες... Ὁ ἐπιστήμονας ψάχνει νὰ βρῆ τὴν ἁρμονία στὶς διαφορὰς ἐκφάνσεις τῆς φύσεως ἐρευνώντας τὶς ὁμοιότητες...»³

Ἡ μαρξιστικὴ θεωρία τονίζει τὸν ἀνταγωνισμό καὶ τὴν ἀντίθεση. Ἡ «ἐνόησις» διὰ μέσου τῶν «ἀντιθέσεων» τοῦ «λειτουργικοῦ» ὑποδείγματος, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ «ἓνα τέχνασμα τῆς καταλιτατικῆς διανοήσεως» πὸ διαδίδεται μὲ σκοπὸ νὰ πείσῃ τὶς μᾶζες νὰ συνεργαστοῦν γιὰ τὴ «δικὴ τους τὴν ἐκμετάλλευσιν». Ὁ μαρξισμὸς ἐνδιαφέρεται νὰ κτίσῃ μὲ τρόπο δυναμικὸ καὶ ἐπαναστατικὸ τὴν κοινωνία τοῦ μέλλοντος, στὴν ὁποία δὲν θὰ ὑπάρχῃ ἀνταγωνισμὸς. Εἶναι αὐτὸ πὸ πολὺ ἐπιγραμματικὰ διατύπωσε ὁ Μάρξ: «Οἱ φιλόσοφοι ἐξήγοῦσαν μόνον τὸν κόσμον, ἔτσι ἢ ἄλλοιως. Ἄλλα τὸ ζήτημα εἶναι: νὰ τὸν μεταβάλῃς.»⁴

Στὸν ὑποστηρικτὴ τῆς «λειτουργικῆς» μεθόδου αὐτὸ φαίνεται παράλογο καὶ ἐντελὸς ἄσχετο. Ἄλλωστε, ἡ χρῆσις τῆς βίας, καὶ τὰ γενικὰ «ἐξωπολιτικά», «ἐξωσυνταγματικά», «ἐξωκαθεστωτικά» μέτρα, ἂν χρησιμοποιηθοῦν μὲ κατάλληλο τρόπο, μποροῦν

νὰ συντελέσουν στὴ διατήρησις τοῦ συστήματος ἐξαλείφοντας ἢ μειώνοντας τὴν τυχὸν ἐνταση. Τέτοιου εἴδους «βίαια», «ἐπαναστατικά» φαινόμενα εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναλυθοῦν ἱκανοποιητικὰ στὰ πλαίσια τοῦ «λειτουργικοῦ» ὑποδείγματος. Τὸ νὰ τονίζουμε τέτοιες ἐκδηλώσεις, ὑποστηρίζουν ὁ «λειτουργικὸν» εἶναι σάν νὰ δίνουμε ὑπερβολικὴ ἐμφασις στὴν ὑπαρξὴ τῶν κανονικῶν ἀντιφάσεων καὶ ὄχι στοὺς μηχανισμοὺς τῆς ἐπιλύσεώς τους.⁵ Μὲ κίνδυνον νὰ φανοῦμε ἴσως ἄσχετοί στὴ σύγκρισί μας, θὰ τολμούσαμε νὰ ποῦμε πὸς οἱ διαφορὰς αὐτὲς ἔχουν ἀντίκτυπο καὶ σ' ἄλλους τομεῖς.

Ὅποιοι ἔχει παρακολουθήσει τὴν ἀμερικανικὴ καὶ ρωσικὴ διπλωματία στὰ Ἠνωμένα Ἔθνη, ἔχει, νομίζουμε, μιὰ καθαρὴ εἰκόνα, μιάν ἄμεση ἐμπειρία τῆς θεωρητικῆς (ιδεολογικῆς) αὐτῆς ἀντιθέσεως. Ἐπηρεασμένη ἀπὸ τοὺς κανόνες τῆς «ἀνοικτῆς ἀγορᾶς», ἡ ἀμερικανικὴ διπλωματία πιστεῖ στὴ συναλλαγῇ, τὸ συμβιβασμὸν στὴ τακτικὴ τῶν ἄμοιβαίων ὑποχωρήσεων. Ὁ Ἀμερικανὸς παρουσιάζει ἐτσι περισσώτερο ρεαλιστῆς, περισσώτερο «πολιτικὸς», συμβιβάζεται εὐκολώτερα. Ὁ Ρώσος, καὶ περισσώτερο ἀπ' αὐτὸν ὁ Κινέζος, παρουσιάζεται περισσώτερο προσκολλημένους στὶς ἀρχές του, στὴ διαλεκτικὴ τοῦ θέσι. Θέλει καὶ πιστεῖται στὴν ἀπόλυτη νίκη μιᾶς θέσεως ἐπάνω σὲ μιὰ ἄλλη.

Ὁ Ἀμερικανὸς κοινωνιολόγος θεωρεῖ τὶς κοινωνικὲς σχέσεις ἀπὸ μιὰ θέσι «εὐδαιμονίας καὶ πλησμονῆς». Τὸν χαρακτηρίζει ἓνα συναίσθημα ὑπεροχῆς καὶ μιὰ θέλησις διατηρήσεως τῶν προτύπων τῶν ὁποίων κατ' ἀρχὴν τὴν ἀξία δὲν ἄμφισβητεῖ. Ἐυνοεῖ τὶς εἰρηνικὲς μεταρρυθμίσεις, τὶς ἀναπροσαρμογές, ἀπεχθάνεται τὶς ἀπότομες καὶ ριζικὲς ἀλλαγές. Περιμένει νὰ ἀλλάξουν οἱ συνθήκες καὶ μετὰ νὰ ἀκολουθήσουν τὰ νομικὰ πλαίσια πὸ θὰ τὶς ἐκφράσουν. Δὲν βιάζεται. Θεωρεῖ τὴν ἐπάνστασι καὶ τὴ βίαιη ἀνατροπὴ «ἐξωπολιτικὴ», «απαρπολιτικὴ», «παθολογικὴ». Ἐτσι παρουσιάζεται συντηρητικὸς στὴ σκέψι, διστακτικὸς στὴ δράσι καὶ δῦπιστος στὴν ἀπότομη ἀλλαγῇ. Αὐτὸ βέβαια τὸν καθιστᾷ περισσώτερο ρεαλιστῆ.

Διαφορετικὴ εἶναι ἡ θέσι τοῦ μαρξιστοῦ κοινωνιολόγου. Ἐδῶ κυριαχεῖ ἡ πίστις πὸς ἡ κάθε ἀλλαγῇ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ φέρῃ τὴ βελτίωσι, ἡ βία τὴν ἀνατροπὴ τοῦ «κατεστημένου», πὸ δὲν ἀξίζει νὰ διατηρηθῇ. Ὅσο περισσώτερες καὶ ριζικώτερες ἀλλαγές τόσο τὸ καλύτερο. Ἐπικρατεῖ ἡ πεποίθησι πὸς οἱ ἀλλαγές δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ συντελέσουν στὴν ἀνάπτυξι. Ἡ ποσοτικὴ ἀλλαγῇ τελικὰ θὰ φέρῃ τὴν ποιοτικὴ. Ἡ δράσι εἶναι βασισμένη πάνω στὴν ὑπόθεσι πὸς ὑπάρχει μιὰ μοναδικὴ καὶ ἀπόλυτη ἀλήθεια στὸν χῶρον τῆς πολιτικῆς. Εἶναι μιὰ τάσι

5. Roy E. Jones, *The Functional Analysis*, London, Routledge and Kegan Paul, 1967, σ. 84.

1. Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ βλέπε W. W. Rostow, «Toward a General Theory of Action», *World Politics*, Vol. V, No. 4 (July 1953).

2. Warren Weaver, «Scientific Investigation» (σ. 1297-1300), *Science*, Vol. 143, No. 3612 (March 20, 1964), σ. 1298.

3. J. Bronowski, *Science and Human Values*, New York, Harper and Row, 1959, σ. 35.

4. Φρ. Ἐνγκελς, *Λουδοβίκος Φόιερμπαχ καὶ τὸ τέλος τῆς κλασσικῆς Γερμανικῆς Φιλοσοφίας*, Προσθήκη II, 11, σ. 149, Α. I. Ράλλης, Ἀθήναι 1927.

δυναμική, αἰσιόδοξη καὶ γι' αὐτὸ μὲ μεγάλες δόσεις ρομαντισμοῦ.

οἱ δύο ὄψεις τοῦ ἴδιου νομίσματος

Ἄπορρῃ κανεὶς πῶς εἶναι δυνατό νὰ ἀναπτυχθοῦν τόσο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετες θεωρητικὲς ἀπόψεις στοὺς κόλπους μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης. Ἡ αἰτία βρίσκεται σ' ἐκεῖνο πού ἐννοοῦν λέγοντας (ἰσορροπία), αὐτὴ εἶναι ἡ λέξη-κλειδί. Πραγματικά, ποιὲς κοινωνικὲς δυνάμεις ὑπερτεροῦν καὶ συνθέτουν τὴν κοινωνικὴν ζωὴ; Ποιὲς ἰδιότητες χαρακτηρίζουν καὶ προσδιορίζουν τὴν ἀνθρώπινη προσωπικότητα; Ἡ τάση γιὰ ἁρμονία, συνεργασία καὶ σταθερότητα ἢ ἡ τάση γιὰ δυσαρμονία, ἀνταγωνισμό καὶ ἀστάθεια;

Ποιοὶ ἔχουν δίκιο; Οἱ «λειτουργικοὶ» ἢ οἱ ὀπαδοὶ τῆς «θεωρίας τῶν ἀντιθέσεων»;

Μιὰ πιθανὴ ἀπάντησις θὰ ἦταν: «ἴσως καὶ οἱ δύο». Οἱ «λειτουργικοὶ» τονίζουν τὴς («α λ ε ζ ε ς λ ε ι τ ο υ ρ γ ι ε ς (τὶς διαδικασίες πού ἀποβλέπουν στὴ σταθερότητα καὶ ἰσορροπία τοῦ συστήματος). Οἱ μαρξιστές, τὶς δ υ σ λ ε ι τ ο υ ρ γ ι ε ς (αὐτὲς πού ἀποβλέπουν στὴν τάση γιὰ δυσαρμονία καὶ ἀντισορροπία, γιὰ συνεχῆ ἀλλαγὴ). Καὶ οἱ δύο ὅμως αὐτὲς τάσεις δραστηριότητες πρέπει νὰ θεωρηθοῦν σὰν δύο πλευρὲς τοῦ αὐτοῦ νομίσματος. Ἡ οὐσία τῆς πολιτικῆς μὲ ἄλλα λόγια, ἡ πραγματικὴ τῆς φύσις εἶναι πάντοτε καὶ παντοῦ διφυσή.

Τὸ Κράτος, καὶ γενικώτερα ἡ κατεστημένη ἐξουσία, μπορεῖ νὰ παρασταθῇ κατὰ τὴν ἔκφρασι τοῦ Duverger «μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰανουῦ», τοῦ θεοῦ μὲ τὶς δύο ὄψεις: ἐργαλεῖο κυριαρχίας ὀρισμένων τάξεων πάνω σ' ἄλλες καί, σύγχρονα, μέσο ἀφομοιώσεως ὄλων τῶν ἀτόμων στὴν κοινότητα καὶ τὸ γενικὸ καλὸ.

Γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦσθε καὶ γὰρ τὴ γλῶσσα μας, κα μ ι ἰ κοινωνία δὲν εἶναι τελείως ἐξ ι σ ο ρ ρ ο π η μ ἔ ν η καὶ π λ ῆ ρ ω ς ὄ λ ο κ λ η ρ ω μ ἔ ν η. Κανένα κοινωνικὸ σύστημα δὲν ἔχει συντεταγμένους τὶς σχέσεις τῶν μελῶν του μὲ πλήρη συμμετρία καὶ ἁρμονία.

Σπάνια τὸ ἄτομο εἶναι ἀπόλυτα προσκολλημένο στὸ σύστημα καὶ ἁρμονικὰ ἐνσωματωμένο στὸ σύνολο. Κανένα πολιτικὸ σύστημα δὲν ἔχει κατορθώσει νὰ ἱκανοποιήσῃ ἀπόλυτα τὶς ἀνθρώπινες ἀνάγκες, τὰ διαφορετικὰ γούστα, τὶς προσωπικὲς προτιμήσεις, τὶς ἰδιαιτέρους ἐπιθυμίες ἢ τὰ ὁμαδικὰ συμφέροντα τῶν μελῶν του.

Ἡ κάθε ἀνθρώπινη ὁμάδα ἀποτελεῖ στὴν πραγματικότητα ἓνα ἐξελισσόμενο, ἀναπτυσσόμενο καὶ δυναμικὰ καθοριζόμενο σύστημα σχέσεων πού, ποτέ, ἢ πολὺ σπάνια καὶ γιὰ ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα, κατορθώνει νὰ βρίσκεται σὲ πλήρη ἁρμονία καὶ ἐξισορρόπησι. Ἡ κοινωνικὴ συμβίωσις εἶναι ἕνας διαρκῆς ἀγῶνας πού δημιουργεῖ τὸ μεγάλο δίλημμα

τῆς πολιτικῆς: «Ποιὸς κατορθώνει τί, πότε καὶ πῶς».¹

Καὶ τὸ ἀντίθετο ὅμως εἶναι ὀρθό. Ὑπάρχουν ἀναρθητὰ σημεῖα εἰ α ζ ε υ ξ ε ω ς πού δὲν εἶναι τεχνητὰ κατασκευάσματα ἀλλὰ πηγάζουν, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πῇ, ἀπὸ τὴν κοινω ν ι κ ῆ φ ὕ σ η τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι αὐτὸ πού ἀκούγεται συχνὰ ἀπὸ τὸν πολιτικὸ ἢ τὸν κληρικὸ: «εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀνακαλύψουμε ὅσα μὲς ἐνώνουν ἀντὶ νὰ πελαγοδρομοῦμε ἀναζητῶντας αὐτὰ πού μᾶς διχάζουν». Εἶναι αὐτὸ πού διαπιστώνει ὁ ἀνήσυχος καὶ παρατηρητικὸς διανοητής: «Ὁ ἁρμονικὸς πλοῦτος μιᾶς ἐποχῆς εἶναι ἡ ὀργανικὴ πολυφωνία τῆς».² Εἶναι αὐτὸ πού ἐδῶ καὶ αἰῶνες διατύπωσε ὁ Ἡράκλειτος: «Ἡ ἁρμονία εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν συνεχῶς συγκρούσεων ἀντιθέσεων».³

Οἱ συγκρούσεις καὶ οἱ ἀντιθέσεις δηλαδὴ δὲν εἶναι τὰ μόνια στοιχεῖα τοῦ ἀνιμορφώσεως τῆς ζωῆς. Εἶναι καὶ οἱ ἀντιδράσεις μας στὶς καταλυτικὲς, διασπαστικὲς δυνάμεις. Ὁπως γράφει ὁ Ziman, καθηγητῆς τῆς Φυσικῆς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Μπρίστολ:

Ἡ ἀπάντησις τῆς ἱστορίας στὴν τυραννία καὶ τὴν ἀνευθυνότητα ἀτόμων καὶ θεσμῶν δὲν εἶναι μόνον τὸ προσωπικὸ μαρτύριο, ὁ ἐπιτήδειος συμβιβασμὸς ἢ τὸ κηρύγμα σὲ μὴ εἰσακουόμενες ὁμιλίες. Ἡ σοφία τῆς κοινωνίας δημιουργεῖ μὴ ἀντίδοτη ὀργανωμένη δύναμι: τὸ Κοινοβούλιο νὰ συγκρατῇ τὸ Βασίλειο, τὰ δικαστήρια νὰ συγκρατοῦν τὴ ληστεία, οἱ ἐργατικὲς ἐνώσεις νὰ συγκρατοῦν τὴν ἐκμετάλλευσή τῆς ἐργασίας καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.⁴

Γενικὰ ἐπικρατεῖ ἡ πίστις ὅτι παράλληλα μὲ τὴν τάση γιὰ ἀ ν ι σ ο ρ ρ ὀ π η σ η καὶ ἀ ν τ α γ ω ν ι σ μ ὸ ὑπάρχει καὶ ἡ τάση γιὰ ἐ ξ ι σ ο ρ ρ ὀ π η σ η καὶ ἁ ρ μ ο ν ι α. Ἡ κοινωνία δημιουργεῖ τὰ ἀ ν τ ι σ ῶ μ α τ α πού σκοπὸ ἔχουν τὴ σταθεροποίησι τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖο τὸ γεγονός ὅτι βραβεῖο Νομπέλ καθιερώθηκε ἀπὸ τὸν ἐφευρέτη τῆς δυναμιτιδός.

Ἡ ἀντίθεσις καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς πάντα ὑπάρχει σὲ κάθε κοινωνικὸ σύστημα. Ὑπάρχουν ἐν τούτοις ὄρια, πέρα ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἐπεκταθοῦν χωρὶς νὰ διαρραγῇ ἡ ἐνότητα καὶ νὰ διαλυθῇ ἡ συνθετικὴ οὐσία τοῦ συστήματος. Ὅταν αὐτὸ συμβῇ τὸ σύστημα παύει νὰ ὑπάρχη.⁵

Καὶ οἱ ἀντιπροσωπευτικώτεροι πρακτικοὶ τοῦ μαρξισμοῦ ὅμως, ὅπως ὁ Ὅτο Σίκ, Ὑπουργὸς Οἰ-

1. Harold D. Lasswell, *Who Gets What, When, How*, New York, Meridian Books, 1958.

2. Ἀγγελος Τερζάκης, «Ἡ Μοναδικὴ Φωνὴ μας», *Βῆμα* 19 Ἰανουαρίου 1971.

3. «τὸ ἀντίξουν συμφέρον καὶ ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἁρμονίαν» [καὶ πάντα κατ' ἐριν γίνεσθαι]. Fr. Vorse. (Diels-Kranz), 22, 8.

4. Τὸ ἄρθρο τοῦ John Ziman μὲ τίτλο, «Impact of Science on Society» δημοσιεύθηκε ἀρχικὰ στὸ περιοδικὸ τῆς UNESCO. Ἡ ἀναδημοσιεύθηκε στὰ ἑλληνικὰ μὲ τίτλο «Εἶναι οἱ Ἐπιστήμονες Ὑπεύθυνοι» στὸν *Οικονομικὸ Ταχυδρόμο*, 20 Ἰανουαρίου 1972, σ. 15.

5. Parsons and Shils, ἐνθ' ἄν., σ. 98.

συμπέρασμα

κοινωνικῶν τῆς Κυβερνήσεως Ντομπτσεκ, παραδέχονται ὅτι οἱ κοινωνικὲς ἀντιθέσεις πρέπει τελικὰ νὰ ἐξισορροπηθοῦν. «Στὴ Σοβιετικὴ Ρωσία καὶ σ' ὅλες τὶς λαϊκὲς δημοκρατίες», γράφει ὁ Σίκ, «θεωρητικὰ ἔχουν καταργηθῆ οἱ ταξικὲς ἀντιθέσεις, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουν πιά ἰδιοκτητὲς ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων. Καὶ ὅμως, σήμερα ὑπάρχουν ἀντιθέσεις συμφερόντων μεταξύ ὀρισμένων ομάδων τοῦ πληθυσμοῦ καὶ γι' αὐτὸ καθίσταται ἀπαραίτητὴ ἡ πραγματικὴ δημοκρατία, μὴ δημοκρατία, ὅπου τὰ συμφέροντα αὐτὰ νὰ ἐκδηλωθοῦν καὶ νὰ ἰσοροποήσονται.»¹

Ἀκόμη πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι τόσο οἱ μαρξιστὲς ὅσο καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῶν «θεωριῶν τῆς ἀντιθέσεως», ἂν καὶ εὐνοοῦν οἱ μὲν πρῶτοι τὴν ἐπαναστατικὴν, οἱ δὲ δεῦτεροι τὴν γρήγορην ἀλλαγὴν, ἐν τούτοις, ὅλοι ὑπολογίζουν στὴν ἐξελικτικὴ ροὴ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων. «Ὅλοι λίγο-πολύ ἀναφέρονται στὶς «φάσεις» ἢ τὰ «στάδια». Ποιά εἶναι ἐξ ἄλλου ἡ ἔννοια τῆς «μονίμου ἐπαναστάσεως» γιὰ τὴν ὁποία μιλοῦν οἱ μαρξιστὲς;

Ὅταν ὑποστηρίζουν πὼς σὲ μιὰ κοινωνία «ὄταν ἀλλάξῃ ὁ συσχετισμὸς τῆς ἰδιοκτησίας, ἀλλάζουν καὶ οἱ κρατικὲς ἐνέργειες», τί ἄραγε ἐννοοῦν; Ἀσφαλῶς ὅτι πρέπει νὰ λάβουν χώρα ὀρισμένους κοινωνικὲς ἀνακατατάξεις ὥστε νὰ σχηματισθῇ μιὰ καινὴ οὐρορροπία ἀνάμεσα στὴν οικονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ὀργάνωση πού νὰ ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα. Ἡ ἰσορροπία πρέπει νὰ ἐπιτευχθῆ, ἔστω καὶ βίαια, μετ' ἐπανάστασιν (Γιὰ πολλοὺς αὐτὸ εἶναι ἀναπόφευκτο).

Στὸ σημεῖο, ὅμως, αὐτὸ πρέπει νὰ εἴμαστε προσεκτικοί, ὥστε νὰ μὴ τονίσουμε τὴν ὁμοιότητες πέρα ἀπ' ὅ, τι πρέπει. Διαφορετικὰ, ὑπάρχει κίνδυνος νὰ φθάσουμε σὲ ἀπαράδεκτα συμπεράσματα. Ἐπὶ πλεόν, ἡ ἐπέκτασις τῆς συζητήσεως θὰ μπορούσε νὰ μᾶς παρασύρῃ σὲ τομεῖς ξένους ἰσως πρὸς τοὺς σκοποὺς τῆς παρουσίης μελέτης.

1. «Συζητήσεις Ὅτο Σίκ καὶ Ρ. Ἀρόν», Ἐλεύθερος Κόσμος, 20 Αὐγούστου, 1970. Ἡ ὑπογράμμιση, δική μου.

Τὸ πόσο ἀποτελεσματικὴ θὰ εἶναι ἡ μέθοδος τῆς «δομολειτουργικῆς» ἀναλύσεως τελικὰ θὰ ἐξαρτηθῆ ἀπὸ τὴν φαντασία καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ ἐνστικτο τοῦ ἐρευνητοῦ νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ μᾶλλον σὰν ἀφετηρία τῆς ἐρεύνης του παρά σὰν «βιβλικὴ ἐντολὴ» ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν πρέπει νὰ παρεκκλίνῃ. Τὰ κενὰ καὶ οἱ ἀσάφειες τῆς μεθόδου πρέπει νὰ χρησιμεύουν σὰν προειδοποίηση καὶ σὰν πρόκλησις. Ἡ προσπάθεια γιὰ τὴν διατύπωσιν μιᾶς μεθόδου ἀναλύσεως τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν φαινομένων (τῆς κατατάξεώς τους, τῆς ἐρμηνεύσεώς τους, τῆς περιγραφῆς τους καὶ ἴσως τῶν προβλέψεώς τους) πού ἄρχισε ἐδῶ καὶ ἑκατοντάδες χρόνια, συνεχίζεται. Κάθε ἐποχὴ κτίζει τὰ δικά της πρότυπα, εἰσάγει τὰ δικά της μέτρα καὶ σταθμὰ.

Ἡ «δομολειτουργικὴ» θεωρία ἔχει βαθειὰ ρίζες στὴ δυτικὴ κοινωνιολογικὴ σκέψιν. Ἀπὸ τοὺς Malinowski καὶ Brown ὡς τοὺς Parsons καὶ Merton μιὰ πλειάδα ἀπὸ τὰ πρὶν ἀξιόλογα ὀνόματα διακρίθηκαν σ' αὐτὸν τὸν τομέα τῆς κοινωνιολογίας. Ἡ ἐπίδρασις τῆς συνεχῶς ἐπεκτείνεται καὶ σὲ κλάδους πού εἶχαν μείνει ἀδιάφοροι μέχρι πρόσφατα. Ἡ διείσδυσίς της στὴ σύγχρονον πολιτικὴν σκέψιν μὲ τὴν παρούσα μορφή ἀποτελεῖ πρόσφατο φαινόμενο. Ὅπως διαπιστώνει ὁ κυριώτερος ἐκπρόσωπος τῆς «λειτουργικῆς κινήσεως» στὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην Gabriel Almond, «τίποτε στὴν πραγματικότητα δὲν ἔχει προστεθῆ στὴν λειτουργικὴν θεωρίαν τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δόγματος τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν.»² Παρ' ὅλες, ὅμως, τὶς ἀτέλειες τῆς ἡ «λειτουργικῆς» ἀνάλυσις παρουσιάζει σήμερα τὴν πρὶν θετικὴν πρόκλησιν σὲ πολλοὺς τομεῖς ἐρεύνης.

1. Gabriel Almond, *Political Development*, Boston, Little Brown Co., 1970, σ. 13.

«Κατὰ τὸ παρελθόν... οἱ ἀλλαγὲς συνέβαιναν μὲ ἀργὸ ρυθμὸ. Ὁ ἄνθρωπος εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ προσαρμόζεται ἀσυναίσθητα, «ὀργανικὰ». Σήμερα... ἀντιμετωπίζοντας τὴ δυνατότητα νὰ μεταβάλῃ τὰ γένη, νὰ δημιουργῇ νέα εἶδη, νὰ κατοικήῃ νέους πλανήτες ἢ νὰ ἐπηρεάζῃ δυσμενῶς τὴν δημογραφικὴν σύστασιν τῆς γῆς μας, ὁ ἄνθρωπος θὰ πρέπει νὰ ἀναλάβῃ συνειδητὰ τὸν ἔλεγχον τῆς ἐξελίξεώς του γιὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴ «σύγκρουσιν μὲ τὸ μέλλον». Ἀντὶ νὰ ἐπαναστατήσῃ κατὰ τοῦ μέλλοντος θὰ πρέπει ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ αὐτὴ στιγμὴ κι ἐμπρὸς νὰ τὸ προβλέψῃ καὶ νὰ τὸ προγραμματίσῃ».

Alvin Toffler, *Future Shock*, New York, Bantam Book 1971, σ. 485